

Yepikhina M. Methodical Support of the Local Lore Work at the Natural Science Lessons at the Elementary School

In the article the importance of the local lore work in the educational process of elementary school students is proved, and the role of the study of local lore in the formation of young pupil patriotism is determined. On the basis of a retrospective analysis of pedagogical literature, it was established that the role of the study of the local lore was highly appreciated in classical pedagogy. It is noted that the special role of local lore activity in the educational process was diverted by K. Ushynskyy, H. Skovoroda, N. Vessel, P. Kapterov, L. Rusova, A. Makarenko, V. Sukhomlynsky, M. Stelmakhovych and others. The analysis of recent researches and publications devoted to the peculiarities of the use of ethnographic material from natural science at the elementary school is given. The author of the article analyzed the program of the subject "Natural Science" (grades 1-4) as to the saturation of its content with local lore material. In the article the methodical recommendations on the use of the local lore material at the lessons of natural science are given. Modern forms and methods of local lore work in elementary school are presented. These include practical classes, excursions, field environmental workshops, project-based learning; the basic principles of local lore work are determined. The necessity of involving parents in participation in projects preparation is substantiated. The author reveals the pedagogical significance of the most effective form of local lore work at the elementary school – excursions, defines its types. The emphasis is placed on the aspects of elementary teacher vocational training for local studies with young pupils.

Key words: ethnography, motherland, history, native land, natural science.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2017 р.

Прийнято до друку 24.11.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК 371.048.4

В. Є. Кавецький

УРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТИРІВ УЧНІВ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГОТОВНОСТІ ОПТАНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Значні суспільно-економічні перетворення в країні зумовлюють потребу в нових підходах до створення сприятливих умов для успішної соціалізації сучасної молоді. Однією з важливих складових останньої є

адекватне професійне самовизначення оптантів. Так, в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року наголошується на необхідності створення умов для посилення професійної орієнтації та допрофільної підготовки, забезпечення профільного навчання, індивідуальної освітньої траєкторії розвитку учнів відповідно до їх особистісних потреб, інтересів і здібностей.

Над проблемою забезпечення високого рівня готовності школярів до свідомого вибору професії працювало чимало дослідників. Психолого-педагогічним основам підготовки молоді до професійного самовизначення присвятили праці Ю. Гільбух, О. Голомшток, Є. Клімов, М. Захаров, Г. Костюк, В. Моляко, Є. Павлютенков, В. Симоненко, С. Чистякова, Б. Федоришин, М. Янцур. Чимало сучасних українських науковців працюють над проблемою визначення оптимальних умов для формування готовності оптантів до вибору фаху. Зокрема, О. Пархоменко визначив сутність та структуру готовності старшокласників до вибору професій сфери підприємництва та сільського господарства, І. Мачуська дослідила рівень готовності до професійного самовизначення в учнів старшого шкільного віку, О. Вітвіцька визначила психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл в процесі профконсультації, В. Рибалко розглянула специфіку проведення профорієнтаційної діяльності в умовах сучасного ринку праці тощо. Водночас, дослідниками недостатньо уваги приділено врахуванню основних тенденцій розвитку соціально-професійних орієнтацій самих оптантів при підготовці останніх до професійного самовизначення. Тож метою статті є аналіз динаміки формування позицій старшокласників щодо питань, пов'язаних з їхньою підготовкою до вибору певного професійного шляху. Основними завданнями є визначення особливостей розвитку соціально-професійних орієнтирів школярів, аналіз самооцінки оптантів власної обізнаності стосовно майбутнього фаху, виявлення напрямів самопідготовки учнів до майбутньої професійної діяльності тощо.

За Є. Павлютенковим, психологічна готовність до праці передбачає свідомий вибір професії у відповідності до здібностей і можливостей. Практична готовність до праці – це наявність загальних та політехнічних знань про професії, загальнотрудові знання та вміння [3, с. 36]. О. Пархоменко виділяє кілька підходів до розгляду поняття готовності: функціонально-психологічний (ураховується стан психічних функцій людини), діяльнісний (наголошується готовність до тієї чи іншої діяльності: навчальної, спортивної, військової, трудової тощо), особистісний (поняття готовності визначене як певна характеристика або набір характеристик особистості) [4, с. 119]. І. Мачуська використовує такі критерії для визначення ступеня готовності учнів до вибору професії: когнітивний критерій (здатність до самоаналізу; здатність до аналізу професій наявність профінформаційних знань, адекватна самооцінка); мотиваційний критерій (сформованість ієрархії мотивів вибору професії; наявність стійкого інтересу до певної професії;

сформованість професійних намірів); практичний (наявність обґрунтованого особистого професійного плану та здійснення практичних заходів з його реалізації) [2, с. 303]. З точки зору Д. Сьюпера, визначальним чинником професійного зростання є Я-концепція особистості. Професія є виразником інтересів і здібностей людини в конкретний момент [1, с. 295]. А. Чернявська наводить такі п'ять основних параметрів професійної зрілості (готовності): автономність; інформованість про світ професій і вміння співвіднести інформацію із своїми особливостями; вміння приймати рішення; вміння планувати своє професійне життя; емоційне включення в ситуацію рішення [5, с. 10].

Отже високий рівень готовності оптантів до вибору професії передбачає сформованість в них активної позиції стосовно розв'язання проблем вибору професії та позитивного ставлення до праці, наявність обґрунтованої мотиваційної основи вибору фаху та професійного плану, який оптанти готові реалізувати, належний рівень інформованості про світ професій і обрану ними зокрема, про шляхи професіоналізації, наявність у школярів умінь та навичок роботи з професіографічними матеріалами, вміння зіставляти власні індивідуально-психологічні особливості з вимогами професій, розвивати в собі професійно важливі якості, відповідність обраної учнем професії його інтересам, здібностям, можливостям і соціальному запиту.

У профорієнтаційній діяльності важливо враховувати рівень готовності до вибору фаху як кожного окремого оптанта, так й загальні тенденції формування соціально-професійних орієнтирів сучасних школярів. З метою аналізу особливостей професійного самовизначення учнівської молоді було проведено дослідження позицій старшокласників Тернопільської області стосовно проблеми вибору ними напряму професійного самоздійснення в 1999, 2002, 2005, 2008, 2011, 2014, 2017 роках, що дало змогу проаналізувати даний аспект у часовому розрізі.

Насамперед проаналізуємо вибір фаху оптантами. Серед дев'ятикласників, найпопулярнішими є медичні спеціальності: від 8,6% у 2014 р. до 15,3% у 1999 р. і професії юридичного напряму: від 4,8% у 2017 р. до 12% у 2011 р. У 1999 р., окрім вищенаведених, чимало дев'ятикласників прагнули опанувати фах підприємця і учителя, в 2002 р. – програміста і перекладача, в 2005 р. – програміста і інженера, в 2008 р. – програміста і менеджера, в 2011 р. – перукаря і учителя, в 2014 р. – підприємця і учителя, в 2017 р. – програміста і автослюсаря. Частина дев'ятикласників, від 9,1% у 2014 р. до 18,7% у 1999 р. не змогли відповісти на запитання щодо обраної ними професії.

Схожі результати отримані і при аналізі вибраних професій випускниками шкіл: у всі досліджувані періоди найчастіше фіксувалося бажання школярів опанувати фах медика: від 8,3% у 2011 р. до 14,6% у 2017 р. Також чимало випускників шкіл орієнтувалося на професійну самореалізацію в юридичній сфері: від 5,4% у 2017 р. до 14,7% у 1999 р. У 1999 р., окрім вищенаведених, серед оптантів були популярними фах

програміста і учителя, в 2002 і 2005 роках – економіста, в 2008 р. – учителя і менеджера, в 2011 р. – економіста і учителя, в 2014 р. – економіста і програміста, в 2017 р. – програміста та економіста. Водночас певна частка випускників, від 10,5 % у 2002 р. до 19,2% у 2011 р. не визначилася з обраним фахом.

Проаналізуємо мотиваційну основу професійного самовизначення школярів. При виборі фаху, дев'ятикласники у 1999 і 2002 роках найчастіше звертали увагу на належну оплату праці, наявність професійних інтересів і престижність майбутнього фаху. У 2005 р. трійка провідних мотивів виглядала так: потрібність, на думку респондентів, майбутньої професії, належна матеріальна винагорода за працю та комфортні умови роботи; у 2008 – наявність професійних інтересів та здібностей до обраного фаху і затребуваність на ринку праці; у 2011 р. – належна оплата праці, наявність професійних інтересів та прийнятні умови праці; в 2014 р. – наявність здібностей та професійних інтересів до професії, можливість вступати у взаємодію з людьми, в 2017 р. – наявність професійних інтересів, належна оплата праці та актуальність фаху.

При виборі професії учні 11 класу найчастіше звертали увагу на відповідність професії інтересам (від 23,4% у 2011р. до 45,9% у 2008 р.) і належну оплату праці (від 26% у 2011 р. до 58,1% у 2005 р.). У 2005 р. для випускників шкіл важливими причинами вибору фаху була можливість реалізувати потребу в спілкуванні під час здійснення професійної діяльності і затребуваність професії на ринку праці, у 2008 р. – належні умови праці і можливість взаємодіяти з людьми, в 2011 р. – потрібність професії і задоволення потреби в спілкуванні, в 2014 р. – належні умови праці і наявність відповідних здібностей, в 2017 р. – висока оплата праці, наявність професійних інтересів та сприятливих умов праці.

Проаналізуємо відповіді оптантів щодо їхньої обізнаності про різні сторони обраної професії. Найбільша частка дев'ятикласників зазначила, що орієнтується в змісті майбутнього фаху: від 38,7% у 1999 р. до 65, 1% у 2017 р. Також учні даного вікового періоду цікавилися умовами праці (від 31,2% в 2014 р. до 49,2% у 2005 р.) і способами праці (від 31,3% в 1999 р. до 44% у 2011 р.). Значно менше учнів повідомили про свою обізнаність щодо перспектив професійного зростання і професійно важливих якостей.

Аналіз відповідей випускників шкіл стосовно їхньої поінформованості про вибраний фах виявив такі тенденції: найчастіше оптант вважають, що орієнтуються у змісті професії (41,2% у 2008 р. до 67,3% у 2014 р.), перспективах професійного зростання: від 26% у 2011 р. до 46% у 2005 р. і оплаті праці: від 23,4% у 2011 р. до 42,6% у 1999 р. Найменше школярам відомо про професійні якості, необхідні для успішної діяльності за фахом.

Проаналізуємо напрями самопідготовки оптантів до вибраного фаху. Найчастіше дев'ятикласники намагаються більше дізнатися про майбутніх фах: від 34,2% у 2005 році до 46,5% у 2011 р. Зафіксовано намагання певної частки учнів 9 класу здійснити професійні проби: від

21% у 2011 р. до 37,8% у 2005 р. Цікаво, що якщо про свою інформованість про необхідні для майбутнього фаху якості вказав лише кожен 8-10 оптант, то вже кожен 4 -5 дев'ятикласник (від 18,7% у 1999 р. до 24,2 % у 2017 р.) намагається сформувавати в себе ПВЯ. Окремі учні зазначають, що заняття у відповідному гуртку дозволяє їм здійснювати підготовку до обраної професії.

Основний напрям підготовки випускників шкіл до майбутньої професійної діяльності – це пошук інформації про майбутній фах (від 28% у 1999 р. до 44,2% у 2005 р.: розпитування про нього батьків і знайомих, пошук інформації в Інтернеті, читання відповідної літератури тощо). Втім, як свідчать їхні відповіді на поставлені запитання, така форма пізнання світу професії не є ефективною. Доброю ознакою є прагнення школярів набувати практичних умінь і навичок з обраного фаху: таких зафіксовано від 26.8% у 2011 році до 40,3% у 2014 році. Кожен дев'ятий-десятий оптант зовсім не готується до майбутньої професійної діяльності: від 10,7% у 2011 році до 13,2% у 2005 році.

Аналіз результатів дослідження соціально-професійних орієнтирів школярів дозволяє зробити певні висновки. Найпопулярнішими професіями серед старшокласників усіх досліджуваних часових періодів є спеціальності медичної, юридичної та економічної сфер. З кожним роком зростає кількість оптантів спрямованих на опанування професій ІТ сфері. Частина учнів, насамперед дівчат, зорієнтована на професію вчителя. Школярі, в переважній більшості, нехтують робітничими спеціальностями, хоча останні є найбільш затребувані на сучасному ринку праці. Водночас деякі оптантати зорієнтовані на професії реалістичного типу за класифікацією Дж. Голланда. Юнаки, серед обраних, називають фах водія, автомеханіка, спеціальності будівельної сфери, а дівчата – перукаря, кухаря тощо. Зауважимо, що кожен 5-10 старшокласник не міг визначитися з обраною професією, що свідчить про невисокий рівень їхньої готовності до професійного самовизначення. Мотиваційне ядро вибору професії старшокласниками складають такі чинники, як належна оплата праці, наявність відповідних професійних інтересів та здібностей, затребуваність фаху на ринку праці. Останні три мотиви складають основу так званої формули вибору професії (хочу-можу-треба), що свідчить про намагання оптантів урахувати вагомні чинники при виборі фаху, однак необхідні ґрунтовні профдіагностичні обстеження на предмет виявлення відповідності здібностей того чи іншого учня певному фаху. Водночас зіставлення переліку вибраних оптантати професій зі станом на сучасному ринку праці свідчить про те, що учні часто обирають спеціальності, що вже є «надлишковими» – зафіксовано чимало безробітних, які мають відповідний диплом. У мотиваційну основу лише окремих учнів входять такі важливі чинники, як отримання інтелектуального задоволення під час праці чи можливість створювати продукцію власними руками. Загалом зафіксовано прагматичний підхід більшості учнів до вибору фаху: нехтуються романтичні і так звані широкі соціальні мотиви. Аналіз

відповідей респондентів щодо їхньої обізнаності стосовно вибраної професії свідчить про те, що найбільша частка опитаних вважають себе поінформованими про зміст праці. Цікаво, що учні 9 класів, частіше за випускників шкіл, повідомляють щодо своєї обізнаності про способи і умови праці, а останні – про перспективи зростання і оплату праці. Водночас переважна більшість і дев'ятикласників і випускників шкіл не орієнтуються у професійних якостях, що необхідні для опанування тією чи іншою професією, тож шкільним профконсультантам слід звернути на цей аспект особливу увагу. Загалом зафіксовано невисокий рівень обізнаності учнів щодо майбутньої професії – фактично по кожному показнику не більше половини респондентів підтвердили наявність у них відповідних знань. Зважаючи на невисокий рівень обізнаності школярів щодо майбутнього фаху, природно, що велика частка опитаних намагається дізнатися більше інформації про обраний фах. Утім, як свідчать їхні відповіді на поставлені запитання, така форма пізнання світу професії не є ефективною. Доброю ознакою є прагнення школярів набувати практичних умінь і навичок з обраного фаху, але з віком ця тенденція дещо спадає. З віком зменшується й кількість учнів, які працюють у гуртках за профілем обраної спеціальності. Серед старшокласників велика частка тих, хто зовсім не готується до майбутньої професійної діяльності. Загалом зафіксовано широкий діапазон позицій старшокласників стосовно власного професійного самовизначення: від опитаних, які наполегливо шукають своє місце в світі професій, мають чіткий професійний план, обґрунтовану мотиваційну основу вибору фаху і активно готуються до професійного самоздійснення, до тих, хто байдуже ставиться до вибору напряму професійної діяльності і зовсім не займається розв'язанням питання вибору фаху. Тому в профорієнтаційній роботі слід враховувати як загальні тенденції у професіоналізації молоді так й позицію кожного опитаного зокрема.

Урахування проаналізованої вище динаміки формування соціально-професійних орієнтирів школярів у профорієнтаційній діяльності ЗОШ сприятиме підготовці учнів до свідомого, самостійного професійного самовизначення на належному рівні.

Перспективи вбачаються в створенні ефективною моделі підготовки учнів до вибору професії, яка б урахувала профорієнтаційний досвід попередніх поколінь, сучасні здобутки у царині профорієнтації і позиції самих школярів стосовно власного професійного самоздійснення.

Список використаної літератури

1. Коттлер Д., Браун Р. Психотерапевтическое консультирование / Д. Коттлер, Р. Браун. – СПб. : Питер, 2001. – 464 с. **2. Мачуська І. М.** Дослідження рівня готовності до професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку / І. М. Мачуська // Зб. наук. пр. – Вип. 16. Кн. 2. – 2012. – С. 302–312. **3. Павлютенков Е. М.** Формирование мотивов выбора профессии / Е. М. Павлютенков. – К. : Рад. школа, 1980. – 143 с.

- 4. Пархоменко О. М.** Сутність та структура готовності старшокласників до вибору професій сфери підприємництва та сільського господарства / О. М. Пархоменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2013. – Вип. 17(2). – С. 117–126.
- 5. Чернявская А. П.** Психологическое консультирование по профессиональной ориентации / А. П. Чернявская. – М. : ВЛАДОС – ПРЕСС, 2003. – 96 с.

Кавецкий В. Є. Урахування особливостей розвитку соціально-професійних орієнтирів учнів при забезпеченні готовності оптантів до професійного самовизначення

В статті розглянуто динаміку становлення соціально-професійних позицій старшокласників загальноосвітніх шкіл. Наведено підходи до виділення компонентів готовності учнів до вибору фаху. В статті ретельно проаналізовано результати досліджень соціально-професійних орієнтирів учнів у 1999, 2002, 2005, 2008, 2011, 2014, 2017 роках, що дало змогу простежити динаміку формування позицій учнів щодо питань, пов'язаних з вибором фаху. Виявлено низку професій, яким учні надають перевагу при плануванні свого професійного життя. Визначено частку оптантів, які не мають чіткого уявлення про своє професійне майбутнє. Досліджено провідні мотиви вибору фаху. Проаналізовано рівень обізнаності оптантів про ті чи інші сторони обраної професії. Вияснено напрями самопідготовки оптантів до професійного самоздійснення. Наголошено на необхідності враховувати при профорієнтаційній роботі як загальні тенденції у професіоналізації молоді, так й позицію кожного оптанта зокрема.

Ключові слова: готовність до вибору професії, професійне самовизначення, соціально-професійні орієнтири школярів, мотиви вибору фаху.

Кавецкий В. Е. Учет особенностей развития социально-профессиональных ориентиров учащихся при обеспечении готовности оптантов к профессиональному самоопределению

В статье рассмотрена динамика становления социально-профессиональных позиций старшеклассников общеобразовательных школ. Приведены подходы к выделению компонентов готовности учащихся к выбору профессии. В статье тщательно проанализированы результаты исследований социально-профессиональных ориентиров учащихся в 1999, 2002, 2005, 2008, 2011, 2014, 2017 годах, что позволило проследить динамику формирования позиций учеников по вопросам, связанным с выбором профессии. Выявлен ряд профессий, которых ученики предпочитают при планировании своей профессиональной жизни. Определена часть оптантов, которые не имеют четкого представления о своем профессиональном будущем. Исследованы ведущие мотивы выбора профессии. Проанализирован уровень

осведомленности оптантов о тех или иных сторонах выбранной профессии. Выяснено направления самоподготовки оптантов к профессиональной самореализации. Отмечена необходимость учитывать при профориентационной работе как общие тенденции в профессионализации молодежи, так и позицию каждого тестируемого в частности.

Ключевые слова: готовность к выбору профессии, профессиональное самоопределение, социально-профессиональные ориентиры школьников, мотивы выбора профессии.

Kavetskiy V. The Consideration of Development Peculiarities of Social and Professional Pupils'guide While Ensuring the Readiness of Optants for Professional Self-Determination

The dynamics of formation of social and professional positions of high school pupils of secondary schools is considered in the article. The approaches to the selection of components of pupils' readiness to the choice of a specialty are analyzed. The author's approach to determination the readiness of optants for the conscious choice of the direction of professional self-realization is given. It is stressed on the importance of incorporating the positions of the most optants as the main subjects of professional self-determination in the career - guidance work. The article carefully analyzes the research results of pupils 'social and professional orientations in 1999, 2002, 2005, 2008, 2011, 2014, 2017, which allowed to trace the formation dynamics of pupils' positions on issues related to the choice of specialty. A number of professions are identified in that form that pupils prefer when planning their professional life. The amount of optants who do not have a clear idea of their professional future is determined. The leading motives of choosing a specialty are explored. The level of awareness of the optants about those or other aspects of the chosen profession is analyzed and the emphasis is placed on the low level of orientation of the optants in the necessary personal qualities for successful professional self-realization. The directions of optants self-training for professional self-realization are determined, as well as the percentage of senior pupils who are not engaged in preparation for the choice of a specialty is determined. It is emphasized on the necessity to take into account the general tendencies in the professionalization of young people and the position of each optant in career - guidance work.

Key words: readiness to the choice of a specialty, professional self-determination, peculiarities of social and professional, motives of choosing a specialty.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2017 р.
Прийнято до друку 24.11.2017 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.